

דף שבועי

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

פרשת ראה, תשס"ז
מספר 716

"ראה" בראי הבלשנות המודרנית*

רומאן יעקובסון (1896-1982), בִּלְשָׁן יהודי רוסי מפורסם שהיגר לארצות הברית, הבחין בין שש פונקציות לשוניות שיכולות לשמש בתהליך התקשורת בין בני אדם.¹ נציג בקצרה את ארבע הפונקציות העיקריות:²

(1) **הפונקציה הרפרנציאלית:** הפונקציה הרפרנציאלית (referential) היא אולי החשובה שבמבעים ומתמקדת במציאות החוץ-לשונית שאליה מוסב המבע. תפקידה הוא להעביר מידע, כגון: "הדף השבועי הוא מפעל נהדר ומחכים". "הלימודים מסתיימים בשעה ארבע". יש כאן אמירה על משהו, ועל משפטים כאלה אפשר לשאול אם הם אמיתיים או לא, כלומר יש להם "ערך אמת" הניתן לבדיקה.

(2) **הפונקציה האמוטיבית:** הפונקציה האמוטיבית (emotive) מתמקדת במוען, שולח השרד, ועיקר תפקידה הוא להביע את רגשותיו של הדובר. פונקציה זו בולטת, למשל, במבעים הבנויים מביטויי קריאה, כגון "אוי!" "איזה כיף!" "נורא!". מלבד התקשורת המילולית הפונקציה האמוטיבית מתבטאת גם בהבעות פנים, סימני ידיים, אינטונציה וכיוצא בזה.³

(3) **הפונקציה הפאטית:** הפונקציה הפאטית (phatic) מתמקדת בצינור התקשורת שבין המוען לנמען, ותפקידה לשמור על זרימה תקינה לכאורה של התקשורת. בפשטות מתבטאת פונקציה זו במשפט כמו "אני לא שומע אותך". אבל גם מבעים קבועים נטולי משמעות עשויים להיכלל בפונקציה הפאטית, כגון: "מה שלומך?" "מה עניינים?" "שומע?" "אז ככה". בדרך כלל אין למבעים אלו תוכן מידעי כלשהו, וכל תכליתם ליצור ולהבטיח את הקשר התקשורתי שבין המוען לנמען. יעקובסון מציין שזאת הפונקציה הראשונה שילדים קטנים רוכשים, שכן הם לומדים לקיים קשר תקשורתי עם סביבתם קודם שיהיו מסוגלים לשלוח או לקבל מסרים אינפורמטיביים.

(4) **הפונקציה הקונאטיבית:** הפונקציה הקונאטיבית (conative) מתמקדת בנמען, והיא מוצאת את ביטוייה המובהק במבעים שעיקרם ציווי, איסור, משאלה או בקשה, המופנים אל הנמען. לדוגמה: "העבר לי את המלח!" "שקט בבקשה!"⁶ כאמור, שלא כמשפטים רפרנציאליים, למשפטים קונאטיביים אין "ערך אמת".⁷

* מוקדש לזכרו של מורי ד"ר צבי בצר ז"ל, אשר האהיב עליי את ההתבוננות בשפה בכלל ובלשון העברית בפרט.

¹ R. Jakobson, "Linguistics and Poetics", in: T.A. Sebeok (ed.), *Style in Language*, Cambridge Mass. 1960, pp. 350-377; יש סיכום מצוין של תיאוריה זו בעברית בחיבורו של רפאל ניר, **מבוא לבלשנות**, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב תשמ"ט, יחידה 2, עמ' 73.

² לבד מן הפונקציות הנדונות כאן מציב יעקובסון עוד שתי קטגוריות: הפונקציה המטא-לשונית והפונקציה הפואטית. לביאור פונקציות אלה ראו רפאל ניר, עמ' 78.

³ בכל לשון יש שמילים אחדות מאבדות את המשמעות הרפרנציאלית שלהן והופכות למילים המביעות רגש. ניר מדגיש שתהליך זה אופייני בדר"כ ללשון הדיבור, כגון המילה "לעזאזל": "כשהיא משמשת כמבע עצמאי, איבדה (מילה זו) בעברית המודרנית את משמעה המקראי המקורי, והיא משמשת להבעת רוגז וחוסר סבלנות" (עמ' 76).

⁴ מן המילה היוונית phatos = 'דיבור'.

⁵ מן הלטינית conor = 'להתאמץ', 'לשאוף אל...', 'לחתור אל...'.
⁶ הפונקציה הקונאטיבית יכולה להיות מנוסחת גם במשפט רפרנציאלי, כגון המבע "קר לי". לכאורה יש כאן העברת מידע, אך לאמיתו של דבר בא משפט זה להביע כוונה קונאטיבית ולציין בקשה של סגירת חלון או חיבוק וכדו'.

לאחר שהגדרנו את הפונקציות הלשוניות הנ"ל, נפנה עתה ליישומם בקראנו את הכתוב בתורה. פרשתנו נושאת את השם "ראה" המופיע בראש הפסוק הראשון: "ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה" (יא: כו). איך יש להבין את המבוע "ראה"? הבה ונבדוק את ההבנות העולות מן הפונקציות הלשוניות שסקרנו. נפתח באחרונה ולבסוף נגיע אל הראשונה: **(א) "ראה" כפונקציה קונאטיבית:** לכאורה זה "הפשט" של מבע זה. משה דורש מבני ישראל "לראות" כאשר הם עומדים לפני ההחלטה לבחור בדרך ה"ברכה" או בדרך ה"קללה". איך יש לפרש "ראייה" זו? ספורנו מבטא בפירושו את הקשר ההדוק שבין הראייה ובין ההחלטה הקונאטיבית:

ראה – הביטה וראה שלא יהיה ענייך על אופן בינוני כמו שהוא המנהג ברוב, כי אמנם אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה, והם שני הקצוות... ושניהם לפניכם להשיג כפי מה שתבחרו.

כלומר עלינו "לראות" ולהתבונן ועל יסוד הסתכלות מעמיקה זו לבחור בטוב.⁸ בלשון "זו" רב השימוש בפורמולה "רואה אני את דברי (חכם פלוני)"⁹ המעידה על תמיכה בדעה מסוימת מתוך מחשבה שקדמה להחלטה.¹⁰ בעל הטורים דורש באחד מפירושו לפסוקנו את שתי המילים הראשונות, ואלה דבריו: **"ראה אנכי" – ראה עשרת הדיברות שפתח ב'אנכי' ותקיים אותם כי כל המצוות כלולות בהם".** כמוכן, אי אפשר "להסתכל" בדיברות, שהרי מדובר במושג מופשט, אלא נראה שהכוונה גם כאן לסוג של ראייה מחשבתית ולא ויזואלית, כאילו אמר במקום "ראה" את הציווי: **"תשוב! התבונן!"**¹¹

(ב) "ראה" כפונקציה פאטיבית: אם נבין את המילה "ראה" ברוחה של הפונקציה הפאטיבית, הרי אין משה בא אלא לוודא את תקינות צינור התקשורת בינו ובין עם ישראל קודם שהוא מתחיל לומר דברי תוכן. מעניין שבעברית המדוברת יש שימוש רחב בפועל 'ראה' כמוכן זה, כגון כאשר מתחילים משפט במילה "תראה" כמוכן של "הקשב, אני חייב להגיד לך משהו". גם באנגלית המילה "look" בראש משפט תופסת לעתים את מקומה של המילה "well", שהיא בעלת פונקציה פאטיבית מובהקת. אולי לזה התכוון הרב שלמה הכהן בפירושו "אבי עזר" על אבן עזרא באמרו: **"ראה, לכל אחד ידבר. והמדקדקים אמרו שהוא תחילת הדיבור".** אחת הדוגמאות שהוא מביא להוכחת טענתו הלשונית מובאת בדברי לבן אל יעקב: **"ראה – א-להים יעד ביני ובינך" (בר' לא: ג).** ברור שאין הכוונה כאן לראיית אלוקים ממש, שכן "לא יראני האדם וחי" (שמ' לג: כ), אלא בבדיקת תקינות התקשורת בין לבן ובין יעקב בלבד.¹²

(ג) "ראה" כפונקציה אמוטיבית: לפי הקטגוריה האמוטיבית, עיקר המוקד במילה "ראה" נמצא באומרה – משה. יש כאן ביטוי של התרגשות עזה אצל משה קודם שהוא בא להעמיד את עמו מול הבחירה בברכה או בקללה.¹³ דוגמה מאלפת לשימוש זה בביטוי "ראה" מוצאים אצל יצחק בן־עמרם בנו יעקב אליו, שנאמר: **"ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר רַאֵה ריח בני כריח שדה אשר בָּרַכּוּ ה'" (בר' כז: כו).** המילה "ראה" נראית זרה לחלוטין במשפט זה. מתברר שיצחק אינו מדבר אל בנו יעקב – וכי מה יש לו לראות או להבין? אלא יש כאן ביטוי אמוציונאלי לסערה הנפשית העוברת על יצחק.¹⁴ אכן נראה שגם אבן-עזרא הבין את קריאת יצחק ברוח זו, והוא מעיר על המילה "ראה" שבפסוק זה: **"ראה – דיבור עם הלב".**¹⁵ לפי זה אין במבע "ראה" שבתחילת פרשתנו משום קריאה קונאטיבית אל עבר בני ישראל, אלא בראש ובראשונה ביטוי רגשי לתחושות המוען (משה) לקראת הדברים שהוא עומד לבשר לשומעיו.¹⁶

⁷ לסיום הסקירה יש לומר "כי לפי יעקובסון קשה למצוא מבע לשוני הממלא פונקציה יחידה. במרבית המקרים אפשר למצוא במבוע מסוים שילוב של פונקציות אחדות, כשלעתים... אחת דומיננטית יותר מן האחרות" (נר, עמ' 79).

⁸ ברוח דומה מבאר המדרש: **"פתח עיניך וראה והבחין בין טוב ובין רע, בין החיים ובין המוות, בין הברכה ובין הקללה"** (פסיקתא זוטרותא [לקח טוב], דברים, פרשת ראה, דף יז ע"ב).

⁹ ראו, למשל, את המשנה בכתובות יג, ג-ה ("רואה אני את דברי אדמון").

¹⁰ כבר במקרא אנו עדים ל"ראייה" כזאת הכרוכה בהחלטה לאחר התבוננות באלטרנטיבות, כאשר הקב"ה בוחר בנח לבוא אל התיבה: **"כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה"** (בר' ז: א).

¹¹ הקשר ההדוק בין "ראייה" ל"הבנה" מתבטא יפה באנגלית בפועל "to see", שכן "I see" משמעו הן "אני רואה" הן "אני מבין". המשמעות של "ראייה" כראייה פנימית אל תוך האדם עצמו מתבטאת גם באנגלית במילה "In-sight", ובגרמנית – "Ein-sicht". שתיהן מורות על "ראייה" במשמעות של התבוננות פנימה והבנה בלב.

¹² אמנם היה אפשר להבין את המילה "ראה" בדברי לבן גם כבעלת פונקציה קונאטיבית, כמוכן של "התבונן ושים לב אל הדבר שא-להים נמצא ביני ובינך".

¹³ ייתכן שההתרגשות הגדולה אצל משה נובעת גם מן העובדה שהוא בא לבשר לעמו את המעמד המיוחד שיתקיים בהר גריזים ובהר עיבל בארץ המובטחת – מעמד שמשה עצמו לא יזכה להיות נוכח בו.

¹⁴ יש לציין שבעל "אבי עזר" שהזכרנו לעיל מביא את הפסוק הזה כאחת ההוכחות ל"ראה" כ"תחילת דיבור". אבל לא נראה שאפשר לראות בקריאה של יצחק פונקציה פאטיבית, בייחוד כשאין הוא מדבר אל יעקב אלא אל עצמו או אל הקב"ה, כלומר אין לו שום עניין בבדיקת צינור התקשורת עם בנו ברגע זה.

¹⁵ אצל ילדים קטנים קיימת תופעה שבראותם דבר מיוחד הם נסערים וצועקים: **"תראה, תראה!"** יש בקריאה אמוציונאלית זו שילוב של הפונקציה האמוטיבית, הקונאטיבית והפאטיבית כאחד.

¹⁶ אולי כמו הביטויים "וואי" בקרב דוברי עברית בימינו או "wow" באנגלית הבאים לתאר את התרגשותו הבלתי נשלטת של המוען.

(ד) "ראה" כפונקציה רפרנציאלית: כאן יש להקדים ולומר שלפי כמה מן המפרשים תחילת פרשתנו מציגה אירוע שיתקיים בימי יהושע (יה' ח: לג-לד). כפי שהתורה מפרשת שלושה פסוקים לאחר מכן: "והיה כי יביאך ה' א-להיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשפתה, ונתתה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל" (יא: כט).¹⁷ אם כן, איך יש להבין את עניין ה"ראיה" באירוע הזה? משה ויינפלד מעיר בתארו את השוני שבין שני ההרים הנ"ל את הדברים הבאים:

בגלל המבנה הגיאולוגי השונה שלהם, להר עיבל ולהר גריזים מראה שונה לחלוטין – גריזים פורה ועיבל חשוף ושמים. אפשר היה לייחס זאת למעשה ה': פריון הוא תוצאה של ברכה, ועקרות היא תוצאה של משפט ה' וקללתו.¹⁸ אם נמשיך את הקו שמוצג כאן, הרי אפשר להבין את המילה "ראה" שבה פותחת פרשתנו במישור הרפרנציאלי במונח ויזואלי-פשוטני: אכן אפשר לראות באמצעות חוש הראיה את הברכה ממש, ומנגד את הקללה ממש, בהבחנת המראה השונה של הר גריזים והר עיבל. אם נפרש כך, יש לקרוא את הפסוק כך: "אתה, עם ישראל, 'תראה' בעיניך את אשר אנכי נותן לפניכם היום: ברכה וקללה". לפי זה משה מבשר כאן לבני ישראל בשורה פשוטה ועובדתית, שיום אחד הם יראו בעיניהם את הר גריזים 'המבורך' ואת הר עיבל 'המקולל'. אין כאן לא ציווי ולא מבע רגשי, אלא משפט אינפורמטיבי גרידא.

הצגת דברים אלו אינה אלא ניסיון "לראות" את הכתוב בתורה בכמה דרכים ועל ידי זה להבליט את רב-המשמעות שהטקסט המקראי מזמין. לא בכדי נכתבים ספרי תורה ללא סימני פיסוק כלל – לא "רואים" אלא מילים ואת הרווחים שביניהם. יש בכך רמז, אם לא תביעה, לפרשנות רבת פנים ולמילוי רווחים אלו על ידי הקורא. כשהמשנה במסכת סוטה (ז:ה) מתארת את טקס הברכות והקללות על הר גריזים ועיבל, נאמר:

ואלו ואלו עונין אמן עד שגומרין ברכות וקללות, ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון, שנאמר 'באר היטב' (דב' כז:ח).
אולי האמרה שהתורה נכתבה "בשבעים לשון" תקבל עתה משמעות נוספת; מדובר לא רק בשבעים שפות, אלא ניתן לקרוא את התורה באמצעות פונקציות ו"מלודיות" שונות שטבועות בתוך לשון אחת.

עמנואל כהן

מכון יוסף קרליבך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

¹⁷ ראו ביתר פירוט דברים כז: טו-כו.

¹⁸ עולם התנ"ך, תל-אביב 1999, דברים יא: כט, עמ' 108.